

Mərcan Sabir Sofiyeva³⁰
**ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN BƏDİİ TƏRCÜMƏ SƏNƏTİNİN
 İNKİŞAFINDA ROLU**

Dövrümüzün ən aktual və diqqət mərkəzində olan ədəbiyyatşünaslıq sahələrindən biri – bədii tərcümə problemi artıq iki əsrə haqlayıb ki, Azərbaycan elmi və ədəbi mühitinə zamanla daxil olmağa başlamış, inkişaf istiqamətlərində nailiyyətlər qeydə alınmış, əhəmiyyətli addımlar atılmış, uğurlu bir yüksələn xətt üzrə inkişaf etmişdir. Ədəbi əlaqələrin inkişafında bədii tərcümənin rolu birnənalı şəkildə ləbəldir və dövlətlərarası ədəbi-mədəni əlaqələrin inkişafı həm də bir növ stratejiəhəmiyyətli məsələ olduğunu vurğulasaq yamırmıq. Belə bir önəmli sahədə gedən prosesin daha da peşəkər səviyyəyə çatması üçün, nə qədər inkişaf və nailiyyətlər əldə olunsun belə, sözsüz ki, dövlət qayğısı, dövlət himayəsi mütləqdir. Ədəbi mühitin nümayəndələrinin bu sahədə rastlaşdığı çətinliklər, məsələnin zamanla səsəşməsi və aktuallığı iti baxışlı, müdrik və uzaqgörən bir dövlət başçısının nəzərlərindən kənarında qalması mümkün deyildi. Əlbəttə, vətəni, xalqını sevən, onun milli-mənəvi sərvətlərinin qorunması, təmindəmsi uğrunda fasiləsiz işlər görən, dövlətinin inkişafına bir ömür həsr edən belə bir dahi şəxsiyyət ümummilli lider Heydər Əliyev dühəsi olmuşdur.

Onun siyasi görüşləri, dünya siyasətində nadir şəxsiyyətlərdən olması bir faktıdır. Lakin bir siyasi liderin daxili aləminin öz xalqının milli-mənəvi dəyərləri ilə yəğrulması, onun ədəbiyyatna, mədəniyyətinə, incəsənətinə sözlün əsl mənasında vəqif olması bir siyasətçiyə aid olan nadir keyfiyyətlərdəndir. "Heydər Əliyevin dövlətçilik təfəkkürünün formalaşmasında, görkəmli dövlət xadiminin zəngin mənəviyyətə və geniş dünyagörüşünə malik nəhəng şəxsiyyət məşqətinin fəth etməsində ədəbiyyat və incəsənətin də böyük və xüsusi rolu olmuşdur. Heydər Əliyev dəfələrlə cəmiyyətin və şəxsiyyətin inkişafında bədii ədəbiyyatın mühtüm əhəmiyyətini bəyan etmişdir" [1.8]

Heydər Əliyevin ədəbiyyat və mədəniyyət dünyasına mənsub insanlarla görüşlərinə diqqətlə nəzər salanda, hər dəfə onu ədəbi-mədəni prosesin mükkəmməl bilicisi kimi yenidən kəşf edirik. Məsələ hansı sahədə gedirsə-getsin onun deməyə hər zaman sözü olub. O, bir ədəbiyyatçıdır, filosofdur, tənqidçidir, psixoloqdur, tədqiqatçıdır və s. Bu sözlər yalnız milli ədəbiyyata şamil olunmur. Görkəmli şəxsiyyətin ədəbiyyata hakimiyyətini müxtəlif görüşlərdə dünya ədəbiyyatının dövrlərinə aid yazıçıların həyat və yaradıcılığında bəhs edərək də görmək olurdu: "Burada ilk növbədə elmi sistemlilik məsələsi xüsusi qeyd olunmalıdır. Demək olar ki, tarixilik prinsipinə uyğun olaraq bütün zamanların sənətkarları və sənət əsərləri Milli öndər Heydər Əliyevin ensiklopedik və analitik fikir selində qiymətli, orijinal faktlar və dəlillərlə təhlil olunub dəyərləndirilmişdir" [2.328]

Dünya ədəbiyyatına hakimiyyəti onun beynəlxalq statuslu görüşlərdə də əminliklə çıxış etməsinə və dərin biliklərinin sayəsində dahi liderin rəğbət və qürurla anılmasına səbəb olurdu. Belə tədbirlərdən birində Ulu öndər öz nitqində ardıcıl olaraq hər bir ədibin milli mənsubiyyətini vurğulamaqla, eyni cümənin içərisində yetmişdən yuxarı ədəbiyyat nümayəndəsinin adını çəkmiş və ədəbiyyatların qarşılıqlı bəhrələnməsi məsələsinə toxunmuşdur. Heydər Əliyev həmin nitqində bədii söz ustalarının xidmətlərindən danışıraq, onların haqqında "vətən və dünya klassikasında ən yaxşı, ən nəcib nə varsa əxz etmişlər..." söyləmişdir. Adı çəkilənlər və digər müəlliflərin, eləcə də, dünya ədəbiyyatının "cəmiyyətin mənəvi səviyyəsinin yüksəlməsində, ideya-əlaqi potensialının artmasında..." xidmətlərini əvəzsiz olduğunu vurğulamışdır [3.195]. Ümumiyyətlə, "Heydər Əliyev dünya ədəbiyyatını yüksək qiymətləndirərək ədəbiyyatı, mədəniyyəti "xalqların dostluq və qardaşlıq himni", "Xalqlar dostluğu – ədəbiyyatların dostluğudur" prinsipini isə ədəbi-estetik prinsip səviyyəsində dərk edirdi. Böyük öndər ədəbiyyatın başlıca vəzifələrindən birini də xalqlar dostluğunu tərənnüm etməkdə gördüdü" [3.198].

Təsədüfi deyil ki, böyük lider Yazıçılar Birliyinin görüşlərində, təşkil olunan iclaslarında iştirak edir və hər iştirakı zamanı çıxışlar edirdi, hətta ədəbi prosesə təkən verəcək təkliflər, tövsiyələr irəli sürürdü. Yazıçılar Birliyinin nizamnaməsinə əsasən hər beş ildə bir dəfə yazıçıların qurultayı təşkil olunurdu. Heydər Əliyev özü də çıxışlarında vurğulayırdı ki, 1969-1982-ci illərə təsadüf edən bütün qurultaylarda, yəni 1971,1976, 1981-ci illərdə təşkil olunan V, VI, VII qurultayda iştirak etmişdir. Həmin dövrdə Heydər Əliyev Azərbaycan Partiya təşkilatının rəhbəri, Mərkəzi Komitənin Birinci katibi idi. Respublikanın rəhbəri həmin qurultaylarda ədəbiyyat haqqında, onun xalqın ideologiyasının formalaşmasında və təsirləndirənlərinin əhəmiyyəti barəsində qiymətli fikirlər bildirdi, dövrün ədəbi çəkilənlərini, sərvətlərini aydınlaşdırdı, eyni zamanda digər bu kimi ciddi məsələlərə ədəbi simaların münasibətini öyrənirdi. Çıxışlarının birində xüsusilə cəmiyyətin ziyalı mühitə olan sevgi və diqqətindən bəhs edən Heydər Əliyev xüsusilə belə bir ifadə işlədi: "Bütün ictimaiyyətimizin, geniş oxucu kütlələrinin diqqəti yazıçıların bu mühtüm məclisinə yönəlməlidir. Onlar yazıçıları xalqın fikir və arzularının ifadəçiləri, insan qəlbinin mühəndisləri kimi tanıyıq, sevirək qiymətləndirəlik" [4.131-150]. Onun bu görüşləri yalnız rəsmi xarakter daşıyırdı. Bu çıxışlar və ədəbiyyata münasibət həmçinin qəlbində böyük ədəbiyyat sevgisindən xəbər verirdi. Bu dahi şəxsiyyətin dünya ədəbiyyatı haqqında ensiklopedik bilikləri az qala heyrət doğururdu.

Böyük liderin belə zəngin ədəbi bilikləri və ədəbiyyat sevgisibü sahəylə paralel əhəmiyyətə malik daha bir aktual məsələnin həmin dövrün gündəminə gətirilməsinə səbəb oldu. O, belə bir aktual məsələnin əhəmiyyətini yüksək kürsüdən demək üçün ən əlverişli zaman kəsiyini seçdi. Sözsüz ki, bu zaman kəsiyi bütün ədəbiyyat insanlarının bir yerə toplaşdığı qurultay idi. Böyük lider ədəbi düşüncə sahiblərini yeni istiqamətdə səfərbər etməyi dövrün əsas ədəbi problemlərindən biri kimi dəyərləndirdi. Əslində məsələ ədəbiyyat qədər önəm kəsb edən elə həmin ədəbiyyatların tərcüməsi məsələsi idi. Azərbaycanda tərcümə prosesinin ciddi bir fəaliyyət sahəsinə çevrilməsi, mərkəzləşdirilməsi qurumların fəaliyyət

göstərməsi, geniş oxucu kütləsini tərcümələr sayəsində yeni-yeni dünya ədəbiyyatı nümayəndələrinin yaradıcılığı ilə tanışlığı, bütün bunlarla yanaşı, əsas vəzifə olaraq, Azərbaycan milli ədəbi irsimizi dünya ədəbi sferasına tanıdacaq, qazandıracaq dövlət qurumunun yaradılmasını vacibliyi hələ o, zamandan Heydər Əliyevin bu məsələlərə həssas mövqeyi nəticəsində ölkə gündəminə gəldi. Artıq tərcümə məsələləri barədə fikirlər, rəylər, təşəbbüslər, layihələr haqqında daha əlverişli şəraitin yaradılması, daha münbit mühtümün təşkil olunması məsələsi irəli sürüldü.

Belə ki, böyük tarixi şəxsiyyət, uzaqgörən siyasətçi Heydər Əliyev bu haqda dəyərli fikirləri, məsləhət və tövsiyələri, hətta qəti tapşırıqları hələ Azərbaycan müstəqilliyini qazanmamışdan əvvəl 12-13 iyul 1981-ci il tarixlərində Azərbaycan yazıçıların VII qurultayında səsləndirilmişdir. Ümummilli lider tərəfindən tərcümə sahəsinə verilən böyük dəyər, bu sənətin inkişafının ölkənin mənəvi-əlaqi və maarifçi mühitinə bilavasitə təsiri, eləcə də xalqlar, dillər, ədəbiyyatlar və mədəniyyətlərarası dioloqda qarşılıqlı mübadilələrin əhəmiyyəti barədə irəli sürdüyü parlaq fikir və ideyalar bütün zamanlar üçün öz aktuallığını qoruyub saxlamaqdadır.

Tərcümə sənətini "qüdrətli vasitə" adlandıran Heydər Əliyev nitqində məhz belə deyir: "Qardaş ədəbiyyatların çiçəklənməsi və yaxınlaşmasının çoxcəhətli proseslərində qarşılıqlı tərcümələr getdikcə daha böyük rol oynayır. Bu, milli mədəniyyətlərin qarşılıqlı öyrənilməsi və zənginləşməsində böyük ictimai-siyasi əhəmiyyətə malik qüdrətli vasitəsidir". [4.131-150]

Nitqində bu sahədə respublikada az iş görülmədiyini vurğulayan Heydər Əliyev A.Puşkin, L.Tolstoy, M.Lermontov, A.Cexov, M.Qorki, V.Mayakovski, A.Tvardovski, M.Soloxov, K.Markov, V.Kojevinkov, A.Fadeyev, B.Polevov, A.Çakovski, N. Tixonov və bir çox başqa rus yazıçıların əsərlərinin artıq Azərbaycan dilinə tərcümə edildiyini və qardaş xalqların bir çox yazıçıların əsərlərinin nəşr edildiyini də vurğulayıb.

Hələ o zamanlar tərcümə işinin "məsuliyyətli bir fəaliyyət sahəsi" olduğunu vurğulayan Heydər Əliyev həmin sahədə mövcud olan bir çox real problemlərdən danışıraq tərcümə sənətinin ciddiyyətini anlatmaq məqsədi ilə ziyalı cəmiyyətlə fikirlərini bölüşürək bildirdi: "Bu sahədə indiyədək həll olunmamış problemlər də az deyildir. Mən ən əvvəl bu işdə kortəbii axın elementləri olduğuna diqqəti cəlb etmək istəyirəm. Nəşriyyatlarda dünya və rus klassikasının, sovet ədəbiyyatı əsərlərinin seçilib Azərbaycan dilində nəşr edilməsi üçün dərin düşünülümüş, uzun müddət qüvvədə ola bilən plan yoxdur. Azərbaycan klassik və müasir ədəbiyyatının rus dilinə tərcümə edilməsi sahəsində də uzunmüddətli fəaliyyət planı tərtib olunmamışdır" [4.131-150]. Ulu Öndərin bu çıxışında cəmiyyətə və qələm adamlarına ciddi məqsədlər namınverdiyi bir deyil, bir sıra mesajlar var idi. Tərcümə işinin strategiyasını, məqsəd və vəzifələrini sadalayan uzaqgörən lider, eyni zamanda milli ədəbiyyatımızın da tərcümə siyasətinin inkişafı trayektoriyasının planını dəb çıxışında təqdim etdi. Heydər Əliyev həmin dövrdə – rus ideologiyasının hakim kəsildiyi bir zaman kəsiyində rus ədəbiyyatının tərcüməsi ilə yanaşı, Azərbaycan ədəbiyyatını dünyaya tanımaq üçün səfərbər olun, milli ədəbiyyatımızın dünyaya inteqrasiyasına xidmət edin mesajını vermiş oldu.

Belə ciddi məsuliyyət tələb edən bir sahədə yaranan ciddi problemlərdən bəhs edən Heydər Əliyev, xüsusilə, bu sahədə yüksək ixtisaslı tərcüməçi kadrların çatışmadığını qeyd edir və ümumiyyətlə indiyədək heç kəsin yüksək ixtisaslı professional tərcüməçilər hazırlamaq və onları təkmilləşdirmək işini təşkil etməyə ciddi təşəbbüs göstərmədiyini vurğulayıb. Bu sahənin ən böyük qüsuru isə tərcüməçi qüvvələrinin hələ pərakəndə halda olması ilə əlaqələndirir. Məsələnin həlli yollarını, fəaliyyət və müvəffəqiyyət üföqlərini genişləndirmək üçün konkret həll yolları irəli sürən böyük lider nitqində belə bir məsələni vurğulayıb: "Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyinin və Azərbaycan Dövlət Universitetinin rəhbərləri jurnalistika fakültəsi tələbələrini müxtəlif tərcümə sahələri üzrə ixtisaslaşmasını, onların hazırlığını yüksəltməyi təmin etməlidirlər. Bu problemlərin həllində yaradıcı işçilərin mümkün qədər geniş dairəsi iştirak etməlidir". [4.131-150]

Bu böyük və nəci vəzifəyə, yaradıcı tərcüməyə ən qüvvətli yazıçıların məsuliyyət və şərlə yanaşmasını ən vacib amillərdən biri kimi dəyərləndirən Heydər Əliyev bir sıra şərtlərin vacibliyini qeyd edir: "Vəzifə bundan ibarətdir ki, respublikanın yazıçılar təşkilatı sovet tərcümə məktəbinin ənənələrini inkişaf etdirərək rus tərcümə ustaları ilə, bütün qardaş respublikaların tərcüməçiləri ilə - planetimizin həyatını inqilabi sürətdə dəyişdirmək uğrunda, sülh və sosial tərəqqi uğrunda ümumi mübarizəyə kömək edən müttərəqqi xarici ədəbiyyatın tərcüməsi nümayəndələri ilə yaradıcılıq əlaqələrini möhkəmlətsin. Bu məqsədlə tərcümə ədəbiyyatının müntəzəm nəşri üçün imkanlar axtarılmaq lazımdır". [4.131-150]

Heydər Əliyev tərcümə mədəniyyətinin formalaşmasında, inkişafında rus dilinin böyük əhəmiyyətini və rolunu bütün dövrlər üçün aktuallığını müsbət sayırdı və bu dilə yiyələnməyi dövrün və zamanın əsas tələblərindən biri hesab edirdi. Məhz bədii tərcümənin inkişafında rus dilinin əhəmiyyətini xüsusi qeyd edirdi. Nəzərə alsaq ki, bu gün də bir çox dünya ədəbiyyatı nümunələrini rus dili vasitəsi ilə çevirib, o zaman böyük liderin tərcümə zamanı bu dilə verdiyi önəm bir daha anlaşıb olur. "Ölkəmizdəki xalqların ədəbiyyatlarının yaradıcılıq əlaqələrini möhkəmlətməkdə, bunların qarşılıqlı təsir və qarşılıqlı zənginləşmə proseslərində rus dili çox mühtüm rol oynayır. Rus dilinin köməyi ilə mühtüm ədəbiyyatların görkəmli ustalarının əsərləri bütün ölkədə və onun hüdüdlərində geniş yayılır və şöhrət qazanır". [4.131-150]

Yazıçıların rus dilini dərinləndirən öyrənməsi kimi çox mühtüm vəzifəni qarşıya qoyan Heydər Əliyev, ana dilində əsərlər yaradarkən onların bu dilin köməyi ilə rus və digər xalqların ədəbiyyatının böyük sərvətlərindən daha dolğun istifadə etməyi tövsiyə edir: "Dillərin qarşılıqlı əlaqəsi həmişə faydalıdır, xüsusən bədii söz ustaları üçün. Bu əlaqələr milli ədəbiyyatımızın Əsərlərinin rus dilinə tərcüməsi kimi mühtüm işdə də böyük yaradıcılıq imkanları açır. Azərbaycan və rus dillərini mükkəmməl bilən hər bir yazıçı, ədəbiyyatçı çox böyük fayda verə bilər. Yazıçıların bu cür inkişafına hər vasitə ilə kömək etmək lazımdır. Biz inanırıq ki, bu, gözəl bəhrələr verir, böyük bədii nailiyyətlərə səbəb olar". [4.131-150]

Beləliklə, böyük liderin bütün sahələrdə olduğu kimi tərcümə sahəsində də xidmətləri əvəzsiz və çox qiymətli. Bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev də bu məqsəd və məram xidmət edən dövlət əhəmiyyətli qərarlar, fərmanlar, sərəncamlar imzalamışdır. 23 may 2012-ci il tarixli 2236 sayılı sərəncamına əsasən

³⁰ AMEA. Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Elmi işçi. mercan.sofiyeva@mail.com

Azərbaycan Dövlət Tərcümə Mərkəzinin yaradılması haqqında qərar isə bu məsələdə ən əsas məqam kimi tərcümə tarixinə yazıldı. Bu gün respublikamızda bir çox tərcümə mərkəzlərinin fəaliyyəti məhz Ulu öndər Heydər Əliyevin tərcümə sənətinə verdiyi dəyərin, xalqın ədəbiyyatını tanımaq baxımından strateji qiymətləndirməsinin nümunəsi kimi qəbul edilə bilər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. İsa Həbibbəyli. Ədəbiyyatda Heydər Əliyev obrazı: Tarixi gerçəklikdən ideala: Böyük ədəbiyyat siyasəti və möhtəşəm bədii obraz. AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Bakı. "Elm və təhsil", 2018. 400 səh.
2. Xatirə Quliyeva. Heydər Əliyev siyasəti: milli dövlət, milli lider, vətəndaşlıq, mənəviyyat. Bakı, "Elm", 2019. 416 səh.
3. Tərlan Novruzov. Heydər Əliyev və ədəbiyyat məsələləri. ADPU mətbəəsi. Bakı 2007. 400 səh.
4. Heydər Əliyev. Ədəbiyyatın yüksək borcu. (Nitqlər, məruzələr, çıxışlar. 1960-1999). Tərtibatçı: Vilayət Quliyev. Bakı, "Ozan", 1999. 496 səh.
5. Azərbaycan tərcümə Ensiklopediyası. Azərbaycan Təhsil Nazirliyi. Azərbaycan Dillər Universiteti. Bakı, 2018. 584 səh.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, ədəbi əlaqələr, bədii tərcümə, dünya ədəbiyyatı

Ключевые слова: Гейдар Алиев, литературные связи, художественный перевод, мировая литература

Key words: Heydar Aliyev, literary relations, literary translations, world literature

Xülasə

Müasir dövrdə kifayət qədər diqqət ayrılan sahələrdən biri – bədii tərcümə problemi XIX əsrin II yarısından etibarən Azərbaycan elmi və ədəbi mühitinə qismən daxil olmağa başlamış, zaman keçdikcə inkişaf istiqamətlərində nailiyyətlər qeydə alınmış, əhəmiyyətli addımlar atılmış, uğurlu bir yüksələn xətt üzrə inkişaf etmişdir. Lakin belə əhəmiyyətli bir sahədə gedən prosesin daha da peşəkər səviyyəyə çatması üçün, nə qədər inkişaf etsə də, sözsüz ki, dövlət qayğısı, dövlət himayəsi lazım idi. Ədəbi mühitin nümayəndələrinin bu sahədə rastlaşdığı çətinliklər, məsələnin zamanla səsələnməsi və aktuallığı iti baxışlı, müdrik dövlət başçısının nəzərlərindən kənar qala bilməzdi. Əlbəttə, vətəninə, xalqını sevən, dövlətinin inkişafına bir ömür həsr edən belə bir ensiklopedik şəxsiyyət ümummillə lider Heydər Əliyev dühası olmuşdur.

**РОЛЬ ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОГО ЛИДЕРА ГЕЙДАРА АЛИЕВА
В РАЗВИТИИ ИСКУССТВА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПЕРЕВОДА**

Резюме

Одна из областей, которой в наше время уделяется достаточного внимания – проблема художественного перевода, которая начала частично проникать в научную и литературную среду Азербайджана со второй половины XIX века. Однако для того, чтобы процесс в столь важной сфере вышел на более профессиональный уровень, как бы он ни развивался, несомненно, необходима государственная забота и государственная защита. Трудности, с которыми столкнулись представители литературной среды на этом поприще, растущая с течением времени, значимость вопроса не могла остаться незамеченной для зоркого и мудрого главы государства. Конечно, такая энциклопедическая личность, любящий свою Родину, свой народ, посвятивший свою жизнь развитию своего государства, был гений и общенациональный лидер Гейдар Алиев.

**ROLE OF NATIONAL LEADER HEYDAR ALIYEV
IN THE DEVELOPMENT OF THE ART OF LITERARY TRANSLATION**

Summary

One of the areas that has received sufficient attention in our time is the problem of literary translation, which began to partially penetrate into the scientific and literary environment of Azerbaijan from the second half of the 19th century. However, in order for the process in such an important area to reach a more professional level, no matter how it develops, state care and state protection are undoubtedly necessary. The difficulties faced by representatives of the literary community in this field, growing over time, the significance of the issue could not go unnoticed by the vigilant and wise head of state. Of course, such an encyclopedic personality, who loved his homeland, his people, who devoted his life to the development of his state, was the genius and national leader Heydar Aliyev.

RƏYÇİ: dos. S.Abbasova